

3

populisme

po·pu·lis·me (het; o)

1 (negatief) neiging zich te richten naar de massa van de bevolking

Van Dale omschrijft het kort en bondig. De neiging om zicht te richten naar de massa, een wijze van politiek bedrijven waarbij de luimen van de massa bepalend zijn voor de positie die politici innemen. Of – andersom – politiek bedrijven door sentimenten onder de bevolking te gebruiken om de politieke doelen te bereiken. Volgen we deze omschrijving dan zal duidelijk zijn dat populisme niet aan een specifieke stroming toebehoort; er zijn rechtse maar ook linkse populistten. Er zijn religieuze populistten, socialistische, liberale en neo-liberale, communistische,

3. populisme

kapitalistische, conservatieve en progressieve populisten. Stuk voor stuk te herkennen aan hun uitingen die overeenkomen met een maatschappelijke boven- of onderstroom. Het is goed ons hiervan bewust te zijn: een populist is niet per sé een rechtse volkspoliticus.

En toch, van oudsher – sinds het links-rechts denken zijn intrede deed – en zeker tegenwoordig, is het gemakkelijker om rechtse populistten aan te wijzen dan linkse. Het woord populisme is eigenlijk pas de laatste decennia echt in de aandacht gekomen, zowel in ons taalgebied als daarbuiten. De reden daarvoor is dat waar voorheen populistten zich vooral op de eigen bevolking richtten we nu te maken hebben met een aanmerkelijk kleiner geworden wereld en dus met grensoverschrijdend populisme. Technologie heeft ons de mogelijkheid gegeven om zo goed als instant gewaar te worden van wat er elders – waar dan ook – op de wereld gebeurt. Was er vroeger veel moeite nodig om het gedachtegoed van het ene land naar het andere te brengen (de Russische revolutie werd grotendeels aangejaagd door de verspreiding van literatuur, geld en ideologie vanuit West-Europa naar Rusland), tegenwoordig is dat juist erg gemakkelijk geworden. En omdat de politieke systemen in met name de westerse wereld erg op elkaar zijn gaan gelijken is het gebruikelijk geworden om methoden en technieken van beïnvloeding en manipulatie van de massa te exporteren van bijvoorbeeld de Verenigde Staten naar het Verenigd Koninkrijk of welk anders westers land ook. Het waren dezelfde mensen die achter de verkiezingsoverwinning van Donald Trump zaten die ook gezorgd hebben voor de misinformatie rond het Brexit-referendum in het Verenigd Koninkrijk. Dezelfde mensen die ook interfereren in verkiezingen op

het vasteland van Europa. Het kan dan zo zijn dat Cambridge Analytica geneutraliseerd is, de mannen die aan de touwtjes trokken zijn dat allerminst. Sterker nog, die hebben hun werkveld verlegd.

Steve Bannon, afkomstig uit een Kennedy-gerichte familie, investeringsbankier bij Goldman Sachs, ex waarnemend directeur van het klimaatonderzoekscentrum Biosphere 2, directeur van Affinity Media (bekend van de online marktplaats binnen games als World of Warcraft) en oprichter en baas van het ultraconservatieve Breitbart News en bestuurslid van Cambridge Analytica was ooit de genius achter de schimmige zaakjes in Trumps campagne en is nu al een paar jaar in Europa bezig met bundeling van de rechts-populisten. Als oprichter en drijvende kracht achter The Movement dat vanuit Brussel werkt is hij geen onbekende van Marine Le Pen, Geert Wilders en Thierry Baudet. The Movement is erop gericht om populisme in Europa te stimuleren en bundelen, gericht tegen de EU, gericht op destabilisering van bestaande politiek systemen in de EU-deelstaten. En ja, wie met pek omgaat...

Maar is dit spel uniek? Is dit nooit eerder gespeeld? Of is dit allemaal een nieuwe vorm van oude strategieën gericht op de verkrijging van macht en kapitaal? Om daar antwoord op te geven is het goed om aan de hand van het relaas van de Turkse journalist-schrijfster Ece Temelkuran te bezien hoe Turkije in het afgelopen decennium verworpen is van een democratisch land tot een nationalistische dictatuur. In haar boek *Verloren land – De zeven stappen van democratie naar dictatuur* onthult zij de receptuur voor de machtsgreep van 'de sterke man' en zijn vazallen. Het is een handleiding populisme van Turkse signatuur en

3. populisme

vertoont verbijsterende overeenkomsten met wat in de VS, het VK en nu in de EU wordt aangericht. De hoofdstuk-titels in haar compacte en schokkende werk verklaren zichzelf:

1. *Creëer een beweging*
2. *Verstoort rationaliteit / terroristische taal*
3. *Verwijder de schaamte: immoraliteit is 'hot' in de post-truth wereld*
4. *Ontmantel justitiële en politieke mechanismen*
5. *Ontwerp je eigen burger*
6. *Laat ze lachen om de horror*
7. *Bouw je eigen land*

Kijken we naar Turkije dan kunnen bij al deze zeven stappen vinkjes geplaatst worden en dat kunnen we ook voor landen als Brazilië en Hongarije. Polen is nog niet zover, ze zijn nog met stap vier – de ontmanteling van de rechtsstaat – bezig. Voor België zullen de meningen uiteenlopen, net als voor Italië. In het Verenigd Koninkrijk hebben de conservatieven gezorgd voor een vordering tot stap vier. Bastions zijn nog altijd Duitsland en Frankrijk en landen als Spanje en Portugal.

Nederland is gevorderd tot stap drie: we hebben een beweging, zoals Baudet zijn Forum voor Democratie het liefste noemt, de rationaliteit rond economie en klimaat is verstoord en er wordt – weinig succesvol – gepoogd nieuwe spraak te introduceren, een eigen New Speak. Alleen Baudet zelf loopt ver voor de muziek uit met zijn zevende fase voorstel tot het vormen van een Forumstaat-in-de-staat. Immoraliteit is geaccepteerd en trendy geworden zoals The Post Online, Dumpert en GeenStijl

ons laten zien. Er wordt ter rechterzijde geschamperd over hoe de samenleving functioneert, politici worden beschimpt en verruwing is een gereedschap in het politieke discours geworden. Klimaatontkenners en coronatontkenners vormen soms met en soms zonder ultrarechts een inmiddels hele gemeenschap van ‘wappies’ die zich niet gelegen laten liggen aan wetten, wetenschap, democratie of het belang van de samenleving. Hun gekte heeft ze hun eigen geuzennaam gegeven. De triestheid!

Stap vier – ontwrichting van de rechtsstaat is nog niet gelukt ondanks de verwoede pogingen van Wilders en Baudet die met regelmaat de rechtspraak en de huidige parlementaire democratie onder vuur nemen. Eerdere pogingen zoals het met onwaarheden beïnvloeden van referenda (zoals het Oekraïne referendum) zijn ook niet geslaagd omdat het bestaande politieke systeem nog te machtig is en de burger zich niet helemaal voor het karretje liet spannen. De erfenis van gefaalde extreem rechtse partijen is dat nieuwelingen op rechts met scepsis bekeken worden en door de weerbarstigheid van de oude christendemocratische, sociaaldemocratische en liberale zuilen van beleidsmatig succes worden afgehouden. Overigens door nu juist de sentimenten van die nieuwelingen in beperkte zin te verwerken in beleid. Erg effectief. Maar het gevaar op ingeven en controleverlies vanuit de politiek is groot, kijk maar naar Turkije waar de democratie daadwerkelijk in gevaar is gebracht:

“Toen Recep Tayyip Erdogan voor het eerst op het politiek toneel verscheen, ervoeren zij die van een veilige en theoretische afstand de partijpolitiek volgden een soort cynische voldoening. Niet veel anders dan die van gelijken in Hongarije, Groot-Brittannië en

3. populisme

de Verenigde Staten toen hun eigen populisten opkwamen. Erdogans AKP schokte constant het establishment met hit-and-run schoktactieken: aanvallen op prominente politici die voordien onaanraakbaar werden geacht, afwijzen van het consensus standpunt, en passant terugtrekking uit internationale verdragen melden. Het stuurde een verkwikkende schokgolf in het politieke systeem, en was een wake-up call voor politici van alle gezindten. Op iedere TV-zender lieten AKP spin doctors gewaardeerde leden van het establishment sprakeloos met hun vermetele afwijzing van politieke conventies, het gevoel van verbazing dat ze veroorzaakten verbrede alleen hun uitdagende populistische grijnzen. De tactiek was eenvoudig: maak tijdens een debat een explosief statement, sticht verwarring of start een dispuut tussen de gevestigde centrumrechtse en centrumlinkse politici, por op 's lands fragiele compromissen en wentel in de onrust voor het beëindigen van het debat door te stellen dat geen van beide kanten in verbinding stond met de eisen van de echten mensen, en dat de eisen van de straat allang veraf stond van de politieke perceptie van het establishment.”

Herkenbaar? De tekst gaat niet over hoe in Nederland populisten omgaan met het debat maar over hoe dat in Turkije verliep. Zoals het daar verliep in de politiek ging het ook bij de rechtspraak. Onpartijdigheid en strafmaat werden ter discussie gesteld. En langzaam maar zeker gaven politieke en rechterlijke machten in. Het valt niet te ontkennen dat dat ook in ons land een gevolgde tactiek is. Wilders oproepen met betrekking tot de rechterlijke macht zijn niet anders dan die van Erdogans AKP een

decennium geleden. Alleen zijn ons politieke systeem en onze rechterlijke macht vooralsnog te weerbarstig. De scheiding der machten houdt hier vooralsnog stand. Maar wat gebeurt er wanneer een populistische partij in ons land de grootste partij wordt? De andere partijen zullen met ze moeten samenwerken en dan kan niet anders dan door zich ideologisch te compromitteren. Een voorteken zagen we al toen de PVV gedoogpartij was en buitensporig veel beleidsaanpassingen wist binnen te halen. Wat dat betreft is de stembus nog altijd de belangrijkste verdediging tegen het opkomend populisme, maar de vraag hoe lang dat nog zo zal zijn is alleszins gerechtvaardigd. Tot op heden is het zelfvernietigend vermogen van het Nederlands populisme gelukkig nog erg groot.

Zie ik het te somber in? Ben ik te partijdig? Ben ik te links? Hoe dan ook, ik wil me niet laten verleiden tot de onterechte behoedzaamheid van media als de publieke omroep die op hoog tempo aan het verrechtzen is om vooral maar niet beschuldigd te kunnen worden links te zijn. Aangezien populisme niet gebonden is aan politieke richtingen moet ik me wel afvragen of er ergens op links equivalenten te vinden zijn van het rechtse populisme. Maar in alle eerlijkheid, ik kan geen enkel recent Nederlands voorbeeld bedenken. Links is dermate tandeloos en zover naar het politiek midden opgeschoven dat zich al tijden geen populistische spin-offs meer manifesteren. Misschien was Joop den Uyl in zijn tijd wel de laatste socialistische populist. Wie hem herinnert weet dat hij heel vaardig het volk wist te bespelen en niet terugschrok voor vergaande koerswijzingen en ruzie met het establishment. Het feit dat Nederland een coalitieland is werkt gelukkig mee. Maar dat is niet in alle Europese landen zo.

3. populisme

Het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld mist net als onder andere Polen en Hongarije, de veiligheidsklep van de gedwongen coalitie. De bizarre overmacht van de VVD in zetetal zou een waarschuwing voor het volk moeten zijn, want één partij die de absolute meerderheid zou krijgen heeft ook hier vrij Staatsrechtelijk spel.

Het Turkse voorbeeld is er slechts een uit een actuele reeks. De genoemde aanpak hebben we ook gezien in Amerika (zowel de V.S. als Brazilië) en het Verenigd Koninkrijk. Voor eenieder die niet aan de kant van de populistten staat is het verbijsterend om te zien dat het alsmat weer lukt om de massa te mobiliseren voor het inleveren van vrijheden ten gunste van de macht van een sterke leider en zijn trawanten. Want hoe kan het toch zijn dat de massa – het volk – zich telkens in de luren laat leggen door volksmenners die zich afzetten tegen de gevestigde orden en kiest voor een maatschappij die repressief wordt?

Zo is het gedrag van de zichzelf onterecht oudste democratie noemende Verenigde Staten een goed voorbeeld van een volstrekt gefaalde democratie. Er is daar geen praktische scheiding der machten. De rechterlijke en uitvoerende machten worden politiek benoemd. De bemensing van hele ministeries wisselt bij wisseling van de politieke kleur van de gekozen president. Net als in de staten zelf waar het bij de gouverneurs niet anders gaat. Het Hooggerechtshof wordt samengesteld uit rechters uit het eigen politieke kamp en de andere partij - zelfs als die bijna 50% van de kiezers vormt - wordt volstrekt op een zijspoor gemanoeuvreerd. Democratie met absolute minachting voor de minderheid in een land zuchtend onder raciale-, klimaat en morele problemen. Een land dat

aan de leiband ligt van ongeziene machten als het grootkapitaal, de corporaties en de kerken. Een slechter vormgegeven democratie kan ik niet bedenken.

Zowel Ian McEwan in *The Cockroach* als Floortje Zwigtman's in haar onterecht (want ook voor volwassenen zeer leesbare) als young adult gemunte dystopische roman *Vlam* maken dat duidelijk. McEwan door leiders te laten veranderen in kakkerlakken inclusief hun op feromonen gebaseerde groepsgedrag om zo Reversalism – de Omkering – door te drukken en toe te werken naar R-day. (Reversalism is de omkering van de economische orde waarbij men moet betalen om te werken en aankopen gepaard gaan met het ontvangen van geld. Alles gaat andersom functioneren en dat wordt verwacht een goede ingreep te zijn ten opzichte van het buitenland. De Clockwisers wijzen dat af. Het is McEwans equivalent van de Brexit.) Wanneer de prime minister – die in feite een kakkerlak is die het lichaam van de PM overgenomen heeft – confereert met zijn adviseur over de te volgen tactiek ontspint zich de volgende dialoog:

“Zeker, wat is het plan?

‘Je hebt het zelf al gezegd. Maak een stap naar de hardliners, die schreeuwen om meer. Geen hen wat ze willen, ze pissen op je. Het gaat niet goed met het Project, ze geven alles en iedereen de schuld. Vooral jou.’

‘Dus?’

‘De publiek opinie wankelt. De focusgroepen vertellen een nieuw verhaal. Onze opiniepijler belde gisteravond de resultaten door. Er heerst een algemene vermoeidheid. Sluipende angst voor het onbekende. Onzeker-

3. populisme

heid over waar ze voor gestemd hebben, wat ze hebben ontketend.'

'Ik heb over die resultaten gehoord,' loog de premier. Het was belangrijk om zijn postuur te behouden.

'Het gaat hierom. We moeten de hardliners isoleren. Motie van wantrouwen, lazer op! Schors het parlement voor een paar maanden. Verbijster die eikels. Over beter nog, verander tack. Swing ---'

'Echt?'

'Ik meen het, je moet swingen---'

'Met de klok mee?'

'Ja, parlement zal aan je voeten liggen. Je krijgt een meerderheid – net.'

'Maar de wil van het v---'

'Fuck die zoi. Goedgelovige rukkens. Het is een parlementaire democratie en jij bent de baas. De kamer is verdeeld. Het land verscheurt zichzelf. We hebben die ultra-Reversalist die een Clockwise parlamentslid in een supermarkt heeft onthoofd. Een Clockwise gek die een milkshake over een vooraanstaande Revesalist gooide.'

'Dat was schokkend,' bevestigde de premier. 'Zijn jasje was net gestoomd.'

'Die hele zaak is één grote puinhoop. Jim, het is tijd om het af te blazen.' Zachtjes voegde hij er aan toe, 'jij kunt het doen.'"

McEwans hoofdpersonen zijn volstrekt niet geïnteresseerd in de mening van het volk en willen kostte wat het kost hun plan – waar zij en hun elite-achterban veel voordeel bij hebben – doordrukken. Wanneer er later in zijn verhaal een politiek incident plaatsvindt tussen Frankrijk en Engeland (er wordt per ongeluk door de Fransen een in

hun territoriale wateren verdwaalde Britse vissersboot beschoten met fatale gevolgen) ontstaat na een Twitter-storm een diplomatieke crisis. Dan gebeurt het volgende:

“Met tegenzin had de president zijn ambassadeur teruggetrokken. Le Comte Henri de Clermont L’Hérault zou voor consultatie naar Parijs terugkeren. Begrijpelijkerwijze besloot Jim zijn ambassadeur uit Parijs terug te trekken. Het liep volgens plan. In een moeilijke tijd als deze heeft het land een stevige vijand nodig. Vaderlandslievende journalisten prezen de premier dat hij opstond tegen de Fransen en opkwam voor ‘onze jongens’ die het leven lieten. De prioriteitenverklaring in de kamer was bij een deel van de pers ook goed gevallen. Een opiniestuk in de Mail kopte: ‘Wie heeft het vuur in Jim’s buik ontstoken?’”

De Amerikaanse president Archie Tupper leek zijn Britse collega te steunen en dus:

“Een kruiperige kerel die door het Whitehall IT team naar hem toe was gestuurd hielp de premier met het opzetten van zijn eigen account. Binnen twee uur had hij 150.000 volgers. Een uur later was dat aantal verdubbeld. Terwijl hij zich op de sofa uitstrekte, bedacht Jim dat een tweet het perfecte medium was om verstandig te reflecteren op de Roscoff Affaire, zoals het het nu bekend stond. Zijn eerste poging was een zwak aftrek-sel. ‘Clockwiser Larousse is een loser, en naar mijn mening de minst effectieve Franse president in de geschiedenis.’ Naar mijn mening – alsof er andere meningen waren. Slap. En onherroepelijk. De volgende

3. populisme

dag was de Amerikaanse president vroeg wakker om vanuit zijn bed het debat te leiden en te laten zien hoe je dat doet. 'Tiny Silvie Larousse zinkt Engelse schepen. BAD!' Het was poëzie, soepel combineren van compacte mening en met overstelpend bevrijden van detail. Larousse was ontmand, vervolgens gekleineerd met een beschimping die, waar of niet (zijn naam was Sylvain en hij was 1 meter 75), voor altijd zijn stempel werd; de vissersboot werd een schip, het schip werden schepen; geen voorzichtige vermelding van de doden. Het eindoordeel was kinderlijk en puur, memorabel en eenlettergrepig correct. En die afsluitende bloei van de kapitalen, dat laconieke uitroepteken! Vanuit het Land of the free, was hier een les in denkbeeldige vrijheid."

En de media en het volk vonden het allemaal prachtig.

Bij Zwigtman verloopt het allemaal wat subtieler. Ze voert een popbandje op; een groep tienermuzikanten die heel erg populair zijn en dus invloed hebben op de massa. De machthebbers – een familiedynastie met dictatoriale trekken – beseffen de mogelijkheden en weet ze voor hun politieke karretje te spannen. Hun land – ergens tussen Europa en de V.S. – wordt door één familie geregeerd en drijft op de door olie verworven rijkdom; een soort golfstaatje dus. Het is een op het oog welvarend land. Maar dat is het niet voor iedereen en er sluimert opstand. De machthebbers – en hun geheime dienst – zoeken naar mogelijkheden om het volk tevreden te houden. Een verhoor van een hoogleraar brengt ze een mogelijkheid daartoe:

“Dus u laat uw studenten een pisbak zien als voorbeeld van kunst. Vertelt u ons eens: hoe moeten we dat interpreteren?’

‘Zoals het bedoeld is! Om hen aan het denken te zetten.’

‘Een pisbak zet studenten aan het denken?’

‘Het kan aanleiding zijn tot...’

‘Houdt u van dergelijke gedegenereerde kunst, professor Sorgas?’

‘Ik... Nee, zo mag u dat niet begrijpen!’

‘Vertelt u eens hoe we het dan begrijpen moeten.’

‘Ik beoordeel kunst op kwaliteit, op ideeën, niet op moraal.’

‘Dus u ziet er geen gevaar in voor uw studenten buitenlandse dwaalideeën voor te leggen?’

‘Dat is iets anders!’

‘U ontkent dat u dat ooit gedaan hebt?’

‘Absoluut!’

‘Professor Sorgas, die boeken die u uw studenten ter beschikking stelde... Welke strekking hadden die?’

‘Het waren vooral monografieën over kunstenaars.’

‘En romans.’

‘En enkele romans.’

‘Satyricon, Gulliver’s Travels, Die Verwandlung, The Red Badge of Courage...’

‘Die boeken zijn niet verboden. Ze zijn alleen moeilijk verkrijgbaar. Daarom stelde ik ze aan mijn studenten ter beschikking.’

‘Dus u hebt nooit een student een boek geleend van de Besmette Lijst?’

‘Nooit.’

‘Nu aarzelt u.’

‘Nee nooit! Beslist nooit!’

3. populisme

‘En deze boeken waren afkomstig uit uw eigen bibliotheek, professor Sorgas? U had ze zelf aangeschaft?’

‘Voor mijn studenten.’

‘Ik heb hier een overzicht, professor Sorgas, van alle boeken uit uw privébibliotheek. Leest u ons de onderstreepte titels eens voor.’

Er klonk geritsel van papier. Daarna bleef het stil.

‘Professor Sorgas weigert voor te lezen,’ zei een andere stem. Diesel, volgens Don. Hij zat in een bureaustoel in zijn voormalige werkkamer in het IDVI-gebouw, die nu door Echo werd gebruikt.

Echo speelde de tape van het verhoor af op de stereo-installatie en scheen er nogal tevreden mee te zijn. Don wist dan zijn opvolger op de afdeling Binnenlandse Veiligheid alles wat hij hem kom laten zien of horen beschouwde als een kans op promotie. Diesel leunde tegen de vensterbank, kauwend op een potlood.

‘Zal ik dan maar, professor?’ hoorde Don de stem van Diesel op de band zeggen. ‘1984, Lolita, Waiting for the Barbarians, Naked Lunch, Fahrenheit 451, Dat is subversieve literatuur, professor. Subversieve literatuur en porno!’

‘Het is... het is niet van mij! Iemand moet het daar geplaatst hebben! Ik...’ De stem van Sorgas schoot uit. Don zette de band stop. ‘Heeft hij bekend?’ vroeg hij.

‘Ja,’ zei Echo. ‘Maar als u de band verder af luistert, zult u horen dat ik...’

‘Ik weet alles wat ik weten moet,’ onderbrak Don hem. ‘Twee jaar voor het bezit en de verspreiding van die boeken, neem ik aan, en een levenslang verbod te doceren op universitair niveau?’

Echo knikte zuur. Don begon te vermoeden dat het bij vlagen tot hem doordrong dat de chef Persoonlijke Beveiliging zijn carrière nooit vooruit zou helpen.

‘Nou, als we dat afgehandeld hebben, heb ik nog nieuws voor je,’ zei Diesel.

Samen met Echo behoorde Lukas Fahl, bijgenaamd Diesel, tot Dons minst favoriete collega’s. Hij was geen baantjesjager. Net als hijzelf was Diesel opgeklommen in de organisatie omdat hij goed was in zijn werk. Maar dan op een andere manier.

‘We krijgen een jeugdoffensief. Grote operatie. Initiatief van de Uxor.’

‘Ja, daar weet ik van,’ zei Don, om hem te ergeren en omdat het waar was. De Uxor had het hem zelf verteld/ Hij had haar in meer dan een jaar niet meer zo oprecht enthousiast en goedgehumeurd gezien.

‘De jeugd is de sleutel,’ had ze gezegd. ‘Al die beleidsmakers die zich het ministerie van Cultuur noemen, dat zijn allemaal oude mannen die terugdenken aan hun eigen jonge jaren. Ze zijn allemaal in slaap gevallen! Wat we nodig hebben, is nieuwe energie! Een nieuw elan. Jeugd!’

‘We zullen de wapens inzetten die onze vijanden tegen ons gebruiken,’ herhaalde hij haar woorden.

‘Ja, we gaan de oorlog winnen,’ zie Diesel. ‘Met gitaren.’ Hij opende een dossiermap met foto’s. Het eerste gezicht was Don meteen al bekend. ‘Maak kennis met ons leger.’

Don Lisander staarde naar de pasfoto van Rafael Duse. Hier was hij niet van op de hoogte.

‘Hoe weet jij...’

Diesel sloeg de map met overduidelijk genoeg weer dicht. ‘De Uxor heeft me benoemd tot hun begeleider.’

3. populisme

Hun “manager”, zoals dat in het buitenland heet.’ Hij grijnsde. ‘Rock-’n-roll!’”

McEwans manipulatie kennen we maar al te goed. We zien Boris Johnson met zijn adviseur Dominic Cummings aan de slag als ze de stemmingen over de Brexit manipuleren met als enig doel hun resultaat te behalen zonder aan het belang van het volk te denken. Bij Zwigtman worden censuur en een bandje ingezet voor politieke doelen en ook dat is niet onbekend. Artiesten die optreden op partijpolitieke bijeenkomsten, muziek die ingezet wordt tijdens verkiezingen. Het zijn allebei manieren waarop het populisme besluiten tegen de wens van het volk er doorheen drukt wanneer het de macht eenmaal in handen heeft gekregen en het volk achter zich probeert te krijgen door gebruik te maken van populaire beïnvloeders als kunstenaars en artiesten. Zwigtman laat ook feilloos zien hoe op eenvoudige wijze cultuur en kennisoverdracht worden ingeperkt door kunst als verdorven en boeken als ongewenst te bestempelen.

In dat licht moet mij van het hart dat ook in ons land een verbod op boeken om ideologische redenen natuurlijk volstrekt buiten de orde zou moeten zijn, zelfs als het gaat om het enige in ons land verboden boek *Mein Kampf*. Want een verbod maakt het onmogelijk om kennis te nemen van de inhoud waardoor iedere referentie naar die inhoud van horen zeggen wordt, en dus oncontroleerbaar en welbeschouwd van geen waarde. In Beieren is dat verdomde boek wel te koop, maar dan in een door historici geannoteerde vorm. Wie zijn wij – wie is onze regering – om de burger, de student het recht om kennis te nemen van een werk – met als argument het bestrijden van de verspreiding van een abject gedachtegoed – te

ontzeggen? Is het juist niet zo dat die verspreiding daarvoor eerder gestimuleerd dan geremd wordt? Ik refereerde eerder al aan de wijze waarop de 19e en 20e-eeuwse revoluties mede door de verspreiding van illegale literatuur tot stand werden gebracht. Daarbij was die illegaliteit van groot belang en bijzonder effectief. Verspreiding simpelweg omdat bij een verbod de mens nu juist getriggerd wordt te achterhalen wat geschreven werd. De genoemde mechanismen van repressie zijn ons maar al te bekend. Bij ons zijn boeken als 1984, *A Brave New World*'en recenter *Angst* van Bob Woodward natuurlijk niet verboden. Ze dienen zoals alle goede literatuur als voeding van de denkende mens en zijn daarmee een nietsontziend wapen tegen de populistische neiging tot verdomming van het volk. Gesteld dat het volk ze leest natuurlijk.

De huidige ontleding in ons land is daarmee niet alleen een educatief maar ook een politiek probleem. Wie weet, zwicht minder snel voor onzinnige politiek. Toch? Zeker als duidelijk wordt hoe onzinnig die politiek is, zoals deze passage uit *Angst* waarin Steve Bannon voor het eerst met Trump praat over zijn idee om zich verkiesbaar te stellen laat zien. We vallen midden in het gesprek dat op de vijfentwintigste verdieping van de Trump Tower plaatsvond:

“Ik stem altijd,’ hield Trump aan.

‘Je hebt je hele leven pas één keer je stem uitgebracht tijdens de voorverkiezingen,’ zei Bossie, de stukken citerend.

‘Dat is een gore leugen,’ zei Trump. ‘Dat is klinkklare onzin. Elke keer dat ik mag stemmen, stem ik.’

3. populisme

‘Je hebt maar één keer tijdens de voorverkiezingen gestemd,’ zei Bossie. ‘In 1988 of zoiets, tijdens de republikeinse voorverkiezingen.’

‘Je hebt gelijk,’ zei Trump, omkerend als een blad aan een boom, zonder ook maar met zijn ogen te knippen. ‘Toen heb ik voor Rudy gestemd.’ Guliani heeft zich kandidaat gesteld als burgemeester tijdens de voorverkiezingen in 1989. Staat dat daarin?’

‘Ja.’

‘Dat overleef ik wel,’ zei Trump.

‘Misschien maakt dit allemaal niet uit,’ zei Bossie, ‘maar misschien ook wel. Als je vooruit wilt komen, moet je het systematisch aanpakken.’

Nu was het de beurt aan Bannon. Hij begon over de drijfveren van de Tea Party, die niet veel ophad met de elite. Populisme was voor de gewone man die weet dat het systeem niet deugt. Het was tegen kapitalistische vriendjespolitiek en onderhandse deals in het nadeel van de arbeider.

‘Daar hou ik van. Dat is wie ik ben,’ zei Trump, ‘een popularist.’ Hij verhaspelde de term.

‘Nee, nee,’ zei Bannon. ‘Je bedoeld populist.’

‘Ja, ja,’ hield Trump aan. ‘Een popularist.’

Bannon gaf het op. Hij dacht in eerste instantie dat Trump het woord niet begreep. Maar misschien bedoelde Trump het op zijn eigen manier: populair zijn bij het volk. Bannon wist dat popularist een vroegere Britse vorm van het woord ‘populist’ voor het niet-intellectuele grote publiek was.

Ongeveer een uur later in het gesprek zei Bossie: ‘We hebben nog een ander groot probleem.’

‘En dat is?’ vroeg Trump, die nu iets meer op zijn hoede leek te zijn.

‘Nou,’ zei hij, ‘80 procent van je donaties is aan democraten.’ Dat vond Bossie Trumps grootste politieke obstakel, hoewel hij dat niet zei.

‘Dat is bullshit!’

‘Het staat geregistreerd,’ zei Bossie.

‘Het staat geregistreerd!’ herhaalde Trump verbijsterd. ‘Alle donaties die je ooit hebt gedaan.’ Openbaarmaking van alle politieke schenkingen was standaard.

‘Ik geef iedereen evenveel,’ zei Trump. Hij verdeelde zijn donaties over kandidaten van beide partijen, zei hij.

‘Je geeft aanzienlijke bedragen. Maar 80 procent daarvan gaat naar democraten. Chicago, Atlantic City...’

‘Dat moet wel,’ zei Trump. ‘Die verrekte democraten hebben al die steden in handen. Er moeten hotels komen. Je moet ze smeergeld geven. Het zijn allemaal mensen die naar mij toe zijn gekomen.’

‘Luister,’ zei Bannon, ‘dat is precies was Dave bedoelt. Als je je kandidaat stelt als voorstander van de Tea Party, is het probleem dat dat precies is waar ze over klagen. Dat jongens zoals jij de beste deals krijgen.’

‘Dat overleef ik wel,’ zei Trump. ‘Het is allemaal oplichterij. Het systeem deugt niet. Die jongens troggelen me geld af. Ik wil ze niets geven. Ze komen gewoon binnen wandelen. Als je geen cheque uitschrijft...’

Er was een politicus in Queens, zei Trump, ‘een ouwe vent met een honkbalpetje. Als je daarnaartoe gaat, moet je hem iets geven, en normaal gesproken is dat geld. Als je hem niets geeft, gebeurt er ook niets. Dan wordt er niets gebouwd. Maar als je ernaartoe gaat en je laat een envelop achter, dan gebeurt er wat. Zo gaat dat gewoon. Maar daar kan ik wat aan doen.’”

3. populisme

Woodward laat feilloos zien hoe het spel werkt; de corruptie, het gevlij, het wheelen en dealen. En het is ronduit ridicul zo banaal als het allemaal is. Maar wie is hier eigenlijk de populist? Is Trump niet gewoon een botte opportunist en is dit verslag van Woodward, die zelf niet eens in de kamer was, niet uiterst populistisch? Is het democratische electoraat niet het publiek – zijn publiek – en wil dat niet gewoon heel graag dit soort ‘ooggetuigen-verslagen’ lezen als het om hun opponent gaat? Oordeelt u gerust zelf.

En ridiculisering – in casu het omschrijven van de toenmalige president als een opportunistische intellectuele lichtgewicht – helpt dus? Nou, niet per sé. Er bestaat immers nog zo iets als eigenbelang. Het duidelijkst komt dat tot uitdrukking bij protestbewegingen, demonstraties en politieke partijen die georganiseerd zijn rond één specifiek onderwerp. In al deze gevallen wordt immers stelselmatig naar een enkel belang gekeken en geredeneerd. De neiging om al het andere ondergeschikt te maken aan dat ene belang is welhaast niet te weerstaan. En in een maatschappij die niet meer rond traditionele zuilen is georganiseerd laat het volk zich gemakkelijk verdelen in belangengroepen en hun supporters. Zo komen boeren tegenover burgers, burgers tegenover milieuactivisten, milieuactivisten tegenover kapitalisten, kapitalisten tegenover kunstenaars en kunstenaars tegenover het establishment te staan. De ander is altijd fout, de ander heeft altijd ongelijk. Omdat de ander een bedreiging is voor het eigen belang. En de duidelijkste vorm van eigenbelang is tegenwoordig geld. In Rose Macauley's *What Not* laat de auteur zien hoe een systeem zich zelfs op basis van dat eigen belang kan organiseren gebruikmakend van technologie, zoals ik in het hoofdstuk over Technologie al aan de orde stelde.

Eigenbelang als wapen, en is in de hele discussie rond de Brexit niet precies dat wat gebruikt wordt als argumentatie door de Leavers, het echte wereld equivalent van McEwans Reversalists?

Het is niet voor niets dat ik kunst en cultuur in dit verhaal naar voren heb gebracht als wapen in de handen van populisten. Het in diskrediet brengen van kunst en cultuur is van oudsher een effectieve methode. De geschiedenis staat bol van de voorbeelden. Mao's culturele revolutie staat in wezen niet veraf van Thierry Baudet's dedain voor moderne kunst. Of – omgekeerd – zijn bewondering voor de traditionele kunst. Plaats cultuur in de hoek van de elite, betoog dat cultuur geld kost en impliceer dat het gedegenereerd is; van geen kwaliteit, zonder waarde en betaald vanuit de belastingen, en je krijgt er de massa mee aan jouw kant. Zeker met behulp van het laatste argument want dat impliceert dat cultuur de 'harde werker' geld kost en dus vermindering van koopkracht. Egoïsme bij het electoraat als middel om de democratie naar de hand te zetten.

U en ik, wij zullen waakzaam moeten zijn en beseffen dat de populistische uitingen die we zien, de retoriek, de verkettering van kunst en cultuur, het hameren op individueel economisch nadeel in wezen werken als de kanarie in de kolenmijn. Ze zijn waarschuwingen voor manipulatie, manieren om uw denken, uw stem en uw portemonnee onder controle te krijgen. Ongeacht wie er manipuleert. In deze tijden is dat vooral het recht-populisme aangevuurd door de Trumps, Johnsons, Wildersen, Baudets en Bannons van deze wereld. Maar hoedt u net zo goed voor hun tegenkrachten wanneer die dezelfde methoden hanteren.

3. populisme

Behoudt uw eigen oordeel en blijf baas van uw gedachten. Maar bovenal, laat u niet verleiden een eikelmannetje te worden zoals die in Jean Dulieu's *Paulus en de eikelmannetjes* worden opgevoerd. Zo'n type dat bij het minste of geringste zich op de kast laat jagen uit dommigheid:

“Het was om wanhopig onder te worden. Overal om zich heen zag Paulus uitgelaten eikelmannetjes, dansende gezichten en zwaaiende armpjes. Hij kreeg het gevoel te worden rondgetold in een draaimolen die niet meer stoppen kon.

‘Om dol te worden,’ zei hij tegen zichzelf. ‘Hier moet ik iets aan doen.’

Gelukkig kreeg hij opeens een reddende inval. Hij klom op een kiezelsteen en schreeuwde uit alle macht: ‘Liggen!’

Alleen de eikelmannetjes in zijn onmiddellijke nabijheid verstonden hem, maar die gehoorzaamden dan ook dadelijk, zo zat de angst voor windvlagen er bij hen in. Het voorbeeld vond meteen navolging, rij na rij liet zich plat op de grond vallen, het gejoel verstomde tegelijkertijd en binnen een paar tellen lag alles wat eikelman was op de neus en luisterde in diepe stilte naar de wind die nog niets van zich liet horen. Alleen Paulus stond nog overeind op zijn kiezelsteen en vond eindelijk gelegenheid zich verstaanbaar te maken.

‘Ik wilde maar even zeggen...’ begon hij, maar toen werd er geroepen: ‘Pas op de wind! De koning moet ook liggen!’

Met ware doodsverachting sprong Tnep op Paulus toe en sleurde hem met geweld van zijn kiezelsteen af. In zijn opwinding vergat hij al zijn goede manieren en

De demagoog

Verzopen in eigen woordenbrei
van boreaal en Minerva's uil
en vijanden van het volk
van het verdwijnend avondland

Verstrikt in eigen hersenspinsels
over ongewenste unie en
teveel regels om naar te leven
in wat hij noemt zijn vaderland

Verdraait de demagoog
al draaiend en manipulerend
zijn woedende waarheid
en de werkelijkheid, tot karikatuur

Snerend naar wie hij kwetsen kan
vanaf zijn proletenpreekstoel
propageert de populist precies
wat zijn gehoor van hem verwacht

Snoevend over zijn cultuur
klimt hij op de boerenkar
en schreeuwt zijn waanzin
naar wie het maar horen wil

Spuwend trakteert hij zijn gal
aan de slaafse volgelingen
in de stupide verwachting
dat ook u en ik hem applaudisseren

De demagoog, de populist,
de hofnar van de politiek
hij blijft gelukkig onwaarachtig
en dus volslagen onmachtig

www.annaros.nl
www.woordenstorm.nl

Auteur: Anna A. Ros
Illustraties: Puck & Moon
Ontwerp omslag en layout: Woord & Storm
Gezet in Candara
Eerste druk
ISBN 978 94 640 5422 4
© 2021 Anna A. Ros

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, doorgegeven of gepubliceerd zonder schriftelijke toestemming vooraf van de auteur.